

Можна без цього?

Свою 80-ту річницю ООН зустрічає на роздоріжжі. І саме це може відкрити нові можливості для світової спільноти.

Міждержавні альянси рідко доживають до старості. Хай би йшлося про Лігу Націй, Протестантський союз, Союз трьох імператорів чи Священний союз – партнери розходилися через кілька років. Тож Організація Об'єднаних Націй (ООН) може пишатися тим, що цього року відзначає 80-ту річницю свого заснування. Але ювілей відбудеться на тлі повернення тих явищ, проти яких колись об'єдналися члени цієї спільноти: великодержавної політики, імперіалізму, територіальної експансії, відсутності правил та ерозії довіри.

Тим часом у світі більшає проблем, які Кофі Аннан назвав *Problems without Passports* і які вимагають поглиблення, а не послаблення співпраці між державами: зміна клімату, пандемії, розпад держав, бідність і нерівність, біженці і війни. Схоже, ООН на свій ювілей опинилася в замкненому колі. Геополітичне суперництво призводить до її неієздатності і блокування реформ. Дедалі більше держав діють самостійно, що провокує конфлікти та підриває взаєморозуміння на міжнародному рівні. На додачу до всього найбагатші держави-члени, насамперед США, перестають спонсорувати й без того недофінансовану ООН. В результаті згортаються життєво важливі програми по всьому світу, тисячі співробітників звільняються. Діагноз однозначний: існування багатосторонньої системи з Організацією Об'єднаних Націй в центрі нині під загрозою.

Багатосторонність – це як сухожилля в тілі: тільки коли воно раптом рветься, стає очевидно, наскільки воно необхідне для будь-якого руху. Організація Об'єднаних Націй 80 років була опорно-руховим апаратом міжнародної спільноти, і функціонував цей апарат відмінно.

Світ навіть після 1945 року не став мирним, про що свідчать мільйони загиблих в понад 250 збройних конфліктах. Але все-таки

ООН відіграла ключову роль в розробці набору правил, який уможливив найдовший в сучасній історії період без війни між великими державами. Від прав людини до міжнародного гуманітарного права, від заборони особливо небезпечної зброї до боротьби з пандеміями та хворобами, від захисту біженців до стандартів праці... Завдяки диференційованій системі конвенцій, договорів, програм і спеціалізованих установ ООН запобігла мільйонам смертей, врятувала мільйони життів і зробила життя мільярдів людей легшим і безпечнішим.

*Для вирішення проблем,
з якими не можуть
впоратись окремі
держави, створюються
міжнародні інституції*

Сила й досі є вирішальним фактором у міжнародній політиці. Однак завдяки Організації Об'єднаних Націй це вже не та неконтрольована й невіддєла сила, що була до 1945 року. ООН вдалося вперше в історії людства запропонувати іншу модель міждержавних відносин на противагу праву сильного й логіці гри з нульовою сумою. Для вирішення проблем, з якими не можуть впоратись окремі держави, створюються міжнародні інституції. Іноді це передбачає додаткові зобов'язання, а в екстремальних випадках і часткову відмову від суверенітету. Але в результаті зростає спроможність діяти, стабільність і надійність, що має більше значення і, зрештою, відповідає інтересам країни. Ця концепція називається «багатосторонність». Саме під її знаком минула друга половина XX століття.

Така система – аж ніяк не результат переговорів між вільними й рівними державами. Міжнародний порядок створює тільки політична воля впливових держав до його встановлення та розвитку. США, наймогутніша держава XX століття, кількадесят років дотримувалися багатосторонньої стратегії підпорядкування інших держав світовим правилам, у встановленні яких Вашингтон відігравав ключову роль. Так США здобували партнерів, прихильників, вплив і доступ до ринків, а також запобігали тому, щоб проблеми й конфлікти ставали загрозою для них самих.

Багатосторонність західного зразка не тільки дозволила створити комплексну систему політичного регулювання, а й сприяла економічній гіперглобалізації. В період між 1950 і 2020 роками світова економіка зростала приблизно на 3,5 відсотка на рік. Ця цифра відображає величезне зростання добробуту людства включно з

регіонами, які до того століттями страждали від колоніалізму та експлуатації. Проте водночас така динаміка викликала серйозні потрясіння, наслідком яких стали поразки, кризи, ріст нерівності й значне перевантаження планети. Словом, вона поглибила всі ті транскордонні проблеми, які можна вирішити тільки за умови дотримання міжнародних правил.

Заходоцентрична багатосторонність завжди зазнавала критики, особливо з боку країн Глобального Півдня, за вибірковість і неефективність. Але завдяки їй вийшло пов'язати майже всі держави, навіть наймогутніші, спільними правилами – вперше в історії. Іронічно, що тепер США, схоже, готові відкинути порядок, який значною мірою самі ж і створили. Для ООН настає найважливіший за 80 років переломний момент. Інші держави тепер можуть обрати або зберегти чинний порядок, або якось його переосмислити. Постає питання, яке ніколи раніше не стояло: чи можливий багатосторонній порядок в багатополярному світі?

Відповідь – так. Умови сприятливі: переважна більшість держав прагне порядку, заснованого на правилах, і поважає принципи Статуту ООН, при цьому виступаючи проти їх вибіркового застосування. Цим варто скористатися, наприклад, створивши альянс держав середньої ланки. 20 регіональних лідерів, прихильних до багатосторонності, разом матимуть достатню вагу, щоб запобігти параді наддержав і зміцнити багатосторонній порядок. Між Північчю та Півднем, між малими та великими державами мають існувати розумні альянси, орієнтовані на конкретні реформи. Тільки так можна досягти прогресу в критично важливих сферах фінансів, боргів, клімату й торгівлі.

Західні держави повинні зрозуміти, що багатосторонність – не те саме, що лібералізм

При цьому західні держави повинні зрозуміти, що багатосторонність – не те саме, що лібералізм. Багатостороння співпраця на основі правил можлива й без того, щоб західні держави задавали тон усім іншим. Так званий ліберальний порядок слабкий, тому що західні демократії втратили харизму. А ще тому, що неолібералізм, який вони пропагували десятиліттями, довів людей і природу в усьому світі до виснаження. Якщо ми хочемо й надалі залучати суспільства й держави до прогресу, демократії та міжнародної співпраці, доведеться зробити пріоритетом спільний добробут, спільні блага, а також потреби менш розвинених

країн.

Крім того, в зовнішній політиці необхідно враховувати той факт, що в майбутньому багатосторонність ще ускладниться. Безумовна приналежність до певного табору стане винятком. Зовнішня політика багатьох держав буде характеризуватися рівновіддаленістю, багаторівневим партнерством, альянсами, які будуть перетинатися й навіть суперечити один одному. Як наслідок, зросте вага «мінілатеральних» утворень, регіональних організацій і неформальних альянсів.

Щоб орієнтуватися в такому світі, багатостороння політика має бути одночасно прагматичною і принциповою. Прагматичною – тому що стереотипна категоризація світу більше не працює. Принциповою – тому що Статут ООН має бути найвищою точкою перетину при укладанні будь-якої багатосторонньої угоди.

Ключове питання полягає в тому, якою мірою держави-члени дозволять ООН діяти (законно й ефективно) в фінансовій, організаційній і політичній сферах. Від цього залежить, чи зможе ООН вивести спільний знаменник для розгалуженої багатосторонності XXI століття. Якщо ООН і далі буде політично заблокована та фінансово виснажена, світ ризикує в кращому разі перетворитися на фрагментарну, мінілатеральну клаптикову ковдру. А в гіршому – сповзти в жорстоке безвладдя, як було до 1945 року.

Того року держави заснували ООН, щоб побудувати новий порядок на руїнах старого світу. Відтоді Організація Об'єднаних Націй тримає перед міжнародною спільнотою дзеркало, де та бачить два обличчя: світу, який він є, і світу, який він міг би бути. Саме в цьому її незламна мобілізуюча сила. ООН здатна зробити образ можливого майбутнього видимим крізь виснажливу рутину міжнародної політики. І саме тому Організація Об'єднаних Націй з моменту свого створення завжди розчаровувала: тому що є, на додачу до всього, символом надії.

Переклад з німецької Дар'ї Прусенко

Маттіас Йобеліус

Маттіас Йобеліус (Matthias Jobelius) очолює офіс Фонду ім. Фрідріха Еберта в Нью-Йорку. Раніше він працював у Фонді в Румунії, Грузії та Індії, очолював відділи Європейського союзу та Північної Америки, а також Центральної та Східної Європи в Берліні.

